

N. IORGA

100 DE ANI

DE LA NAȘTEREA LUI

CUZA-VODĂ

Cuvîntare comemorativă
ținută la Ateneul Român
în ziua de 2 April 1920.

BUCUREȘTI

Tipografia „CULTURA NEAMULUI ROMÂNESC”

Str. Lipscanii-Noi Nr. 12

1920

N. IORGA

100 DE ANI
DE LA NAȘTEREA LUI
CUZA-VODĂ

Cuvîntare comemorativă
ținută la Ateneul Român
în ziua de 2 April 1920.

BUCUREȘTI

Tipografia „CULTURA NEAMULUI ROMÂNESC”
Str. Lipscanii-Noi Nr. 12
1920

Comemorarea lui Cuza-Vodă

— Cuvîntare ținută la Ateneul
Romîn, în ziua de 2 April,
de N. IORGA —

(D. N. Iorga este întîmpinat cu
călduroase ovațiuni) Onor. audi-
toriu,

Aș avea prilej de puțină emoție
vorbind din locul unde, acum cî-
teva zile, chestiunea rurală, care
formează marea glorie a aceluia pe
care-l comemorăm astăzi, era dis-
cutată cu o pasiune cinstită din
partea apărătorilor ei, pe care am
ti dorit să o întîlnim și de o parte
și de alta, de cîte ori această ches-
tiune esențială pentru poporul ro-
mîn chestiunea rurală, va fi din
nou discutată. Biruind acest senti-
ment firesc de emoție, mă grăbesc
să intru de la început în subiectul
însuși al comemorării.

Onor. auditoriu, dacă ar dori cineva să cuprindă într'o formulă marea personalitate a lui Vodă-Cuza, ar trebui să spună că el a fost un om vrednic de legenda sa și că în jurul său s'a creat o legendă vrednică de dînsul.

Acesta este un cas din cele mai rare în desvoltarea omenirii. Oameni fără legendă, chiar dintre acei cari ar fi meritat le enda, au fost și sînt destui, și sînt destule legende fără oameni. Fiindcă acesta este un lucru mai rar, dați-mi voie să aduc din trecutul nostru cîteva exemple.

Din cele mai depărtate timpuri în poporul nostru au răsărit personalități mitice care nu corespundeau unei existențe reale. Atîta vreme s'a spus că Domnia Țerii-Românești a fost întemeiată de Radu-Negru. Radu-Negru n'a existat. Negru e Neagoe, ctitorul de la Argeș; Radu e Radu-Vodă, ctitorul Tismanei; poporul a creat ciudata legendă care reunește numele unuia cu al celuilalt. Au început-o călugării întâiu, pe urmă a urmat poporul; călugării din Tismana pentru Radu

al lor, care înălțase mănăstirea ; călugării din Argeș pentru Neagoe al lor, care făcuse biserica. Căci totdeauna cînd legenda există și omul nu există, nu există potrivit acestei legende, este un interesat, la început, care creiază legenda, ca s'o exploateze ; turma vine pe urmă, și sînt casuri cînd un popor întreg primește legenda aceasta, creată, pentru satisfacerea unor anumite interese, de un cerc de oameni foarte restrîns.

S'a spus că Moldova a întemeiat-o un Bogdan-Dragoș. A existat un Dragoș, care nu e vrednic de legendă ; a existat un Bogdan-Vodă, abia vrednic de dînsa : unii cărturarii au creat un Bogdan-Dragoș. Bogdan-Dragoș s'a menținut mai puțin, pentru că nu era un interes care să-l mențină.

Legende de acestea, în jurul oamenilor, există și în timpuri mai apropiate de noi : Ardealul de două ori a fost vînturat de ia un capăt la altul de oameni cari nu erau ceia ce li se atribuia și cari nu puteau să fie. Legenda e foarte plăcută la început, chiar cînd nu i

se potrivește omului, dar e foarte tragică în momentul cînd se constată că omul nu se potrivește legendei. Astfel într'un moment, la începutul veacului al XVIII-lea, a răsărit în Ardeal un călugăr Visarion, ciudata personalitate a călugărului Visarion Sarai, care a mișcat într'adevăr poporul român ortodox - dintr'un capăt la altul al provinciei. Visarion Sarai nu era nici făcător de minuni, nici om sfînt, nici mare vorbitor și nici viteaz, nici măcar Român, și nu cunoștea locurile.

A fost de ajuns ca în Ardeal să fie o suferință mare, suferința Romînilor cari luptau ca să păstreze legea lor și dreptul lor național, pentru ca acest călugăr, venit din părțile bosniace, care nu știa românește, nu cunoștea oamenii, să fie primit pretutindeni ca acela care aducea vestea mîntuirii dumnezeiești. Austriecii, cari cunoșteau sistemul cu care se înnăbușă legendele, s'au priceput imediat să-l facă să dispară. Nu se știe ce s'a întîmplat cu Visarion Sarai : a fost trimis înapoi în Bosnia, sau altceva; dar, îndată, lucrurile s'au liniștit.

Mai târziu, tot în Ardeal, a răsarit bizara persoană a lui Sofronie din Cioara. Un preot ca toți ceilalți, fără cultură, fără talent, fără plan politic, fără nimic din ceea ce atinge populația. Românii voiau să aibă un Vlădică, și Împăratul nu voia să-l acorde. Și atunci Românii au luat un preot, pe Sofronie din Cioara, și acest Sofronie, cu mijloacele lui puține — fiindcă se pare că era urît și vorbea prost, n'avea niciun fel de cunoștință a lucrurilor —, se poate întâmpla — nu ni luăm pe suflet — să fi fost și puțin onest față de rolul pe care pretindea, tindea să-l joace, să fi realizat și profituri. În tot cazul, Sofronie din Cioara a fost un adevărat rege neîncoronat al Românilor din Ardeal. Să fi venit cel d'întîiu cărturar, să fi venit omul care ar fi dat cele mai mari dovezi de iubire pentru poporul de acolo, care ar fi jertfit ceva din viața și ființa lui pentru binele națiunii sale și n'ar fi fost primit cum a fost Sofronie din Cioara, al cărui talent politic se resumă în două-trei proclamații scrise așa cum le-ar fi putut rosti orice țeran.

Într'un moment a dispărut, a trecut dincoace. Ei bine, multă vreme poporul a fost convins că Sofronie o să vie, cu Tatarii, cine știe cu cine, dar nu se poate să nu vie biruința cu — Sofronie din Cioara.

Acestea sînt casuri cînd legenda nu se potrivește cu omul, cînd se creiază din nevoia elementară a poporului care suferă, care speră, care e convins că nu poate zăbovi mîntuirea, și se creiază deci o personalitate omenească ce există în afară de realitate, o mare personalitate mitică în care el crede, cum crede în cei mai venerați sfinți ai religiei sale.

În cazul lui Alexandru Ion I-lu, pe care poporul l-a numit, trecînd peste numele oficial, Vodă-Cuza, în cazul acesta omul era vrednic să creeze legenda care a răsărit din suferințele și nădejtile poporului, întrupate însă pe deplin în om. Aceasta este formula lui, și meritul lui cel mai mare în dezvoltarea întregii istorii a Romînilor. Omul însuși a avut acel superior bun simț de a înțelege că, atunci cînd o tendință a poporului său

se cuprindea în el, n'avea dreptul de a trăi altfel decît potrivit tendinței care se întrupase în persoana lui. (Călduroase ovațiuni.)

Ca orice om, a avut greutate în viață: prieteni de cari s'a putut plînge, dușmani de cari s'a putut lăuda; a întîlnit greutate pe care le-a răzbit, altele înaintea cărora s'a oprit, prea slab ca să poată face ceea ce nu face decît timpul în desfășurarea veacurilor. Era însă un om cu o largă și simpatică personalitate; era în el un prisos de energie gata să se reserve în toate direcțiile, în cele omenești care se iartă, în altele, mai puțin omenești, care nu se iartă. Ar fi putut să pornească la drum zicînd: acest drum este al meu; la urma urmei, am și eu o viață, am și eu dreptul să trăiesc viața mea, cum ceilalți oameni au dreptul să trăiască viața lor. El și-a interzis absolut acest lucru și s'a ridicat pentru o misiune istorică, a trăit pentru această misiune istorică, a pătimit pentru dînsa, și a isprăvit ca mucenic al misiunii istorice pe care și-a impus-o. (Mari aplause.)

Și poporul știe să prețuiască acest lucru. El îngăduie une ori pe egoiști, dar nu-i îngăduie decît pe sama lor; pe sama lui, nu. De aceea, de cîte ori cineva, ridicîndu-se prin popor, caută să creeze ceva pentru dînsul, poporul își răzbună cumplit, și între mijloacele sale de răzbunare cel mai teribil este acela că-i uîță cu desăvîrșire sau creîază o legendă de ridicol în locul legendei sacre pe care o crease la început. Nu există mai bun socotitor decît acest mare desinteresat care este poporul. Cum, de obicei, calculul cel mai bun îl fac acei cari nu se gîndesc la dînsul, și cel mai prost calcul îl fac acei cari pe tabla de șah a politiceî, cu multă înțelepciune, își urmează jocul lor. Pentru că, în orice joc, sîntem tovarăși cu cineva care nu e ca noi și care e mult mai puternic decît noi: dacă nu voim să ne arătăm mai isteți decît dînsul, el își răzbună și cu o singură suflare face să sară toți pionii așezați de noi, metodic, pe pătratele negre și albe ale jocului de șah. Cuza n'a pretins să fie mai mult

decît ceia ce cerea vremea lui, dar a avut superiorul bun simţ şi marele talent politic de a nu fi niciodată mai puţin decît ceia ce vremea cere de la un om în situaţia lui. (Aplause îndelung prelungite.)

Aş zice încă un lucru: e mai mare păcatul aceluia care la un moment dat a fost chemat să joace un rol, l-a jucat şi pe urmă a scăpătat, din neînţelegere, din slăbiciune de caracter, din pasiune, părăsind rolul pe care şi l-a atribuit odată, decît acela care, de la început, nu şi-a atribuit rolul pe care în puterile lui simte că nu e în stare să-l joace.

În cazul acesta distrugerea reputaţiei lui urmează fulgerător de răpede, ca a aceluia care a usurpat un loc ce nu i se cuvenia în dezvoltarea societăţii din care face parte. Şi, dacă o societate îngăduie usurpaţia în timpuri normale, în timpuri anormale ea nu îngăduie niciodată o asemenea usurpaţie. (Aplause prelungite.) Fiindcă înseşi interesele ei de viaţă pot fi primejduite prin această usurpaţie.

Astfel am definit personalitatea lui Vodă-Cuza, am încercat să explicăm această călduroasă iubire care l-a urmat în timpul luptei lui, care l-a întovărășit în exilul lui, care a vărsat calde lacrimi la moartea lui, atunci cînd mulțimi imense, pe care nu le chemase nimeni, s'au adunat la Ruginoasa pentru a vedea coborîrea în mormînt a aceluia care fusese cel d'întăiu Domn al României Unite; acea iubire neuitătoare, care după moarte a creat atîtea și atîtea legende în jurul lui, și legende în totdeauna cu înțeles. Căci sînt și legende idioate pentru idoli mai puțin înzestrați decît legenda pe sama lor: legendele cu privire la Cuza-Vodă sînt însă totdeauna legende de un a-dînc înțeles, de care se prinde ceva din acea largă poezie, de care poporul nostru dispune totdeauna atunci cînd vrea să înnalțe o mare figură a trecutului său.

E și un fenomen elementar de popularitate probată, de popularitate care a resistat timp de mai bine de o jumătate de veac la toate încercările de a o distruge, fără să

existe un singur partid interesat a susține popularitatea lui Cuza-Vodă, ci, din potrivă, orice a fost organizație politică din Țara Românească avea interes să distrugă această popularitate, să conjure această stăvie care venia neconținut să întrebe ce s'a făcut cu opera lui. (Furtunoase aplause.)

După aceasta să încercăm, istoricește, a înțelege de ce a fost el așa, și, după ce vom încerca această explicație prin trecutul familiei lui, prin trecutul lui și prin caracterul care s'a format în mediul particular în care s'a dezvoltat, pe urmă, din toată activitatea lui Vodă-Cuza, vom insista asupra părții aceleia în care, după ce a dat țeranului dreptul său, el a fost pus la marea încercare de a-și menține punctul lui de vedere împotriva tuturor, împotriva tuturor intrigilor, tuturor tendințelor de răzbunare, împotriva conservatismului boierimii de tradițiune, ca și împotriva ipocritului idealism liberal, pentru, ca la urmă, neputînd birui nici pe unul, nici pe altul, să cadă înaintea coaliției care, prin felul

cum a răsturnat pe om, a înălțat opera pe care omul o îndeplinise. (Aplause furtunoase.)

Domnilor, Cuza-Vodă a fost fără îndoială un mare democrat. Prin originea familiei lui, prin mediul în care a crescut, prin educația pe care a primit-o, a fost un boier. A fost un boier, dar, — și întrebunțez un cuvânt care e socotit de mult ca trivializat, dar care, după ce-l voi explica, va pierde din trivialitatea lui, cum pierde orice lucru e lămurit deplin —, dar n'a fost un ciocoiu. Un boier da, un ciocoiu nu. Și mă grăbesc să fixez deosebirea între boier și ciocoiu.

Boierul e nobil de sînge: strămoșii boierului s'au ridicat luptînd; moșia lor au căpătat-o într'o zi de biruință; evlavlia lor a întemeiat biserici; generositatea lor a liberat pe țeranul șerb; inteligența lor a creat literatura românească; sufletul lor mare a fost însuși sufletul nației noastre din veac în veac. (Aplause călduroase.)

Ciocoiul e sluga necredincioasă a boierului întăiu, a Domnului pe

urmă, sfătuindu-l de rău, profitînd de pe urma faptei greșite și gata ca, în momentul cînd va fi tras la răspundere, să arunce această răspundere întreagă pe stăpînul său. (Aplause furtunoase.) Ciocoiul nu cunoaște altă luptă decît lupta de anticameră, vrednică de sîngele josnic pe care-l are (Aplause); n'a biruit altfel decît prin intrigă; nu s'a impus altfel decît prin minciună: nu s'a luptat împotriva dușmanului altfel decît prin calomnie.

Nimic în dezvoltarea istoriei noastre nu vine de la dînsul: nimic din luptele noastre, nimic din gîndul nostru, nimic din fapta, din sufletul, din arta și literatura noastră. (Furtunoase applause.) Ciocoiul, și cel vechiu, și cel nou, și cel foarte nou (ilaritate), spoit țigănește cu arama Fanarului, ciocoiul acesta, nu numai că n'a creat ce e mai frumos în trecutul nostru, dar, fiindcă nu l-a creat, nu-l înțelege și-l urăște. Și urăște pe toți aceia cari au întemeiat trecutul nostru, și-și face din aceasta un drept de a urî și prigoni pe acei cari, cu sufletul curat, încearcă să

creeze pe bazele acestui trecut, ca și ale nevoilor prezentului, viitorul însuși al acestui neam. (Aplause puternice.)

Boierul a fost din neamul acelor cari adesea ori puteau să fie Domni și n'au vrut; ciocoiul e din neamul acelor cari, chiar dacă nu se simte nevoia de slugi, se îmbulzesc pentru a fi aceasta. (Puternice aplause, ilaritate.) De aceia, unde boierul poate fi înțelept, ciocoiul e calculator; unde boierul poate fi iertător, el e ipocrit pînditor; unde boierul poate fi creator, ciocoiul se gîndește la distrugerea lucrului făcut de alții; unde boierul simte datoria de a fi viteaz, ciocoiul caută colțul de întunecare unde să se poată ascunde, nu numai pentru a fugi, ci și pentru a căuta drumul care duce la spatele învingătorului, și a-l trînti. (Frenetice aplause, ovatiuni prelungite.)

Să nu amestecăm pe boier cu ciocoiul. A calomnia pe boier înseamnă a strica o parte din trecutul nostru; a ajuta pe ciocoiu, înseamnă a distruge în întregime viitorul nostru. (Mari aplause.)

Alexandru, fiul lui Ioniță Cuza, s'a născut dintr'un neam de vechi și adevărați boieri ai țerii. Numele lui chiar, în originea lui etimologică, corespunde cu simpatia lui înfățișare de om care se uite franc în ochii aceluia căruia îi vorbea. Semn deosebitor în viață. După vre-o treizeci de ani de luptă politică și o largă cunoștință a oamenilor, pot să dau un sfat: nu mergeți niciodată cu omul ai cărui ochi fug neconținut de la dreapta la stânga. (Ilaritate, aplause.) Să nu vă țineți niciodată —ideie bună, și a spus-o un mare filosof german, Schopenhauer, — după omul care nu se uită drept, cu ochii deplin deschiși: acela niciodată nu e un om de treabă.

Cuza avea însăși originea etimologică a numelui așa de potrivită cu francheța personalității sale captivante, — căci a fost captivant, și pentru femei, și pentru bărbați, pentru toată lumea. (Ilaritate, aplause) Evident că explicația acestei calități a lui Cuza nu vine de la «Cusanus», acel Neamț din secolul al XV-lea, — cu slăbiciunea

românească de a căuta tot ceia ce e nobil și curat aiurea, la alte neamuri. Cuza se zicea odată Cuzea sau Cozea, și aceasta vine de la *coz*, care înseamnă : frumos. A fost la început un strămoș frumos, și el a creat un nume care a trecut la urmașii cari i-au moștenit și frumuseța, — oamenii frumoși căutînd, pe vremea aceea, cu mai puțină grijă zestrea, cît femeia frumoasă, și astfel frumuseța a putut trece din generație în generație. Familia lui, în veacul al XVII-lea, a jucat un rol foarte șters : evident e mult mai bine ca o familie să joace un rol șters, făcînd bine numai celor ce o apropie, decît să joace un rol strălucitor pe acele cărări de răutate pe care cineva intră în viață de multe ori pentru a fi bătut cu pietre după vrednicia lui. În al XVIII-lea, doi din înaintașii lui au murit ca martiri ai cauzei politice pe care o credeau bună.

În vremea lui Mihai Racoviță, Dumitrașcu a mers cu Austriecii, cari pătrunseseră în Moldova, — în gîndul că e mai bine să fie cineva alături de creștini decît alături de

Turci. Causa lui a fost zdrobită și, în loc să facă așa cum fac atîția : după ce cauza nu mai merge, să treacă imediat la cauza cealaltă, și astfel cutare apărător al neutralității până la sfîrșit, «usque ad finem», să devie represintantul victoriei Alițiilor ori cutare vechiu germanofil să se grăbească a-și pune iscălitura pe tratatele care consăcră zdrobirea Puterilor Centrale, și atîția alții cu asemenea dispoziții să profite de slăbiciunea unui public uituc pentru a da ilusia că n'au fost niciodată ceia ce nu mai au interes să fie, Dumitrașcu Cuza, o fi greșit el în politica lui austriacă, dar politica aceasta a dus-o până la sfîrșit, și a atîrnat în spînzurătoare în momentul cînd cauza lui a fost învinsă, — singurul fel prin care se face cineva iertat de o greșeală politică în care a fost amestecat : să moară împreună cu dînsa. Cealalt, însuși străbunicul lui Alexandru Ioan I-ii, Ioan Cuza, a perit, nu pentru o cauză străină, ci pentru cauza drepturilor țerii, tăiat fiind la lași împreună cu boierul Bogdan, cas extrem de rar în e-

poca fanariotă, în care Domnii nu îndrăzniau să scurteze de-un cap pe boierii lor: a fost tăiat deci la lași în momentul aproape cînd noi pierdeam, de pe urma aceleiași slăbiri a energiei naționale, Bucovina.

El însuși a fost foarte mîndru de acești înaintași; nu i-a renegat de loc, ci, într'o ocazie solemnă, i-a amintit, vorbind cu deosebit respect și recunoștință de acești moși ai lui cari pătimiseră pentru țară. El spunea la 21 Maiu 1864, — atunci cînd se constatase rezultatul, favorabil reformei agrare, al plebiscitului pe care-l orînduise împotriva celor pe cari el îl numia „oligarhi“, și cuvîntul se întrebuintează întîia oară în chip oficial în actele anului 1864, rostit din gură domnească, din gura Domnului învingător în marele războiu social (Aplause) —, el spunea, deci la 21 Maiu 1864, înaintea acelor cari veniseră să-i presinte rezultatul plebiscitului: «Părinții miei și-au vărsat sîngele pentru drepturile Terii lor» — mai frumos merit decît acesta ar putea invoca oare urmașul vrednic al unor oameni

vrednici? —; „astăzi, mai mult decît ori cînd îmi aduc aminte și sînt hotărît a respecta această lege veche a familiei mele.

„Vă jur dar, domnilor, în fața d-voastră, în fața întregii țerii, că și eu voiu ști a muri pentru apărarea drepturilor și voinței României» (Aplause înduioșate.)

Acestea sînt cuvintele care și trebuiau a fi rostite a doua zi după cel d'întăiu pas făcut pe un drum că acela pe care pornise Alexandru Ioan I-ii.

Familia lui Ioniță Cuza, nepot de fiu al lui Ioan cel decapitat, a trăit în împrejurări modeste, în mijlocul poporului românesc. Boierii din vremea aceia nu erau separați, prin luxul stupid din timpul din urmă, prin deșterările periodice către locuri cu soare cald iarna, către locuri răcoroase vara, și mai ales cu joc de cărți și pentru una și pentru alta (ilaritate.) Boierii nu erau deprinși cu aceste mijloace foarte moderne de a se desface din mijlocul poporului lor. Orice aristocrație, ori socială, ori politică, ori intelectuală, are dreptul de a trăi

numai atîta vreme cît stă în contact neconținut cu poporul din care s'a ridicat, cît împărtășește toate gîndurile, toate sentimentele acestui popor și cît este gata ca ea în rîndul întîi să puie pieptul pentru apărarea drepturilor acestui popor. (Aplause prelungite.) Cuza a copilărit în mijlocul țeranului moldovean, deșteptului, cumintelui țeran moldovean, care nici nu stîrnește anarhia cea adevărată, nici n'o încurajează, dar știe foarte bine să recunoască anarhia cea adevărată, chiar dacă e foarte sus, de ceia ce, oricît de jos, nu e anarhie, ci pornire către dreptate și libertate. (Furtunoase applause.) Fiindcă cea mai strașnică anarhie este anarhia împotriva dreptului altuia și a propriei tale conștiinți. *Aceasta este anarhia.* (Aplause îndelung prelungite.)

În mijlocul acestor țerani a crescut el, și este ceva țărănesc într'însul. Se vede diu vorba lui, din scrisul lui, din gestul lui.

Acum cîțiva ani am pus să se tipărească «Mesagiile, proclamațiile, răspunsurile» lui Cuza-Vodă :

cartea, cu greu, s'a răspîndit, dar o asemenea carte ar fi trebuit trimisă, cu ocazia centenariului, în sute de mii de exemplare 'n tot cuprinsul României, și ea ar trebui, astăzi cînd avem România Mare, să se găsească, alături de cărțile religioase, în mîna fiecărui țeran român, căci el ar putea să învețe de acolo tot dreptul său, și n'ar fi lucrare mai profitabilă pentru a servi și ca mijloc de apărare împotriva șarlatanilor cari, fără să semene cu Cuza-Vodă, pretind să continue opera lui tocmai pentru a o distruge. (Aplause.) Șarlatani empirici veniți tocmai din mijlocul acelor ciocoi despre cari am vorbit, sau simplu paravan zugrăvit în tot felul, ca dragonii paravanelor chineze și japoneze, după care se ascund acei șarlatani.

Prin urmare în mediul acesta particular a crescut Cuza-Vodă, cunoscînd sărăcia alor săi, cunoscînd omenia celor de cari era încunjurat, cunoscînd religia în bisericuța din sat, cunoscînd pe sătean la brazda lui, cunoscînd pe boier în îndeplinirea funcțiunilor lui sociale seculare,

cunoscînd nația în ceia ce are ea mai esențial, în ceia ce are mai adînc, mai valoros și mai sacru.

Națiunea romînă poate să o cunoască cineva pe o mulțime de căi : băiatul de oameni bogați se trimite în străinătate să învețe. Întors de la Paris sau din alte locuri străine pe unde a fost, el reînvață limba părinților lui, admitînd că ar fi știut-o. Expunîndu-se la Capșa, el se spoiește azi cu o democrație tricoloră totdeauna la îndemînă, căci sînt văpsitori emerți pentru aceasta. Iar, după aceea, mai înainte trecea prin Colegiul al treilea la alegerile pentru Cameră, acum va trece printr'un sufragiu universal diabolic falsificat, și astfel intră pe arena politică, cunoscînd națiunea romînă, nu atunci cînd sprijină nevoile ei, ci cînd el se găsește pe umerii acestei nații românești, destul de apăsată ca să nu se sile noi generații de trîntori pe umerii ei obosiți. (Furtunoase aplause, îndelung prelungite.)

Cuza a fost și el la Paris, la Parisul de după marile comotțiuni politice și sociale ; a fost în acel

Paris care se cumințise supt regalitatea lui Ludovic-Filip, dar păstrase din amintirea mării revoluții destul pentru ca idealismul să fie totuși o religie pentru burghezia franceză încă, în cea mai mare parte a ei, cu desăvîrșire sănătoasă și doritoare de adevărată libertate, respectuoasă de adevăratele drepturi ale tuturor. A studiat dreptul, dar n'a învățat mult acolo. Sînt însă împrejurări, sînt anumite momente istorice în care a nu învăța așa de multe lucruri inutile, nepotrivite cu țara ta, e mai cîrînd un avantaj. N'am putea spune cît rău au făcut elevii foarte buni cari au mers în străinătate de la începutul așa-numitei noastre renașteri — într'un sens: renaștere, într'alt sens: decădere — cari au mers, zic, în străinătate pentru a se deromanisa, pentru a reveni ca escelenți oameni, asemenea altor locuitori din alte țeri, dar incapabili de a juca un rol în propria lor țară, incapabili de a se renatura-lisa în mediul românesc în care s'au întors, și cari s'au ținut toată viața lor de formule foarte bune

în abstracția lor, foarte capabile de a fi aplicabile în alte locuri, dar la noi străine de pământ, străine de oameni, de trecutul și prezentul țerii noastre și cu desăvârșire nechemate a pregăti viitorul nostru.

Cuza s'a întors în țară bun pentru orice decît pentru o specialitate. Vedeți : și aici în aparență ar fi o scădere. E foarte bine ca un om să aibă o specialitate și prin aceea specialitate o carieră.

În ceia ce cetiam acum un ceas la Academia Romîna, în observațiile unui Frances, profesorul Repey, de la 1836, se cuprind învățături foarte bune : el spunea elevilor săi de la Academia Mihăileană, între cari se aflau tocmai tovarășii de mai tîrziu ai lui Cuza-Vodă : ridicăți-vă la nivelul Europei ; națiunile care nu vor ajunge să se ridice la acest nivel vor cădea în desprețul lumii civilisate și vor dispărea prin slăbiciunea lor în concurența mondială ; dar el mai spunea un lucru : ceia ce învățați, puteți învăța pentru carieră, dar, înnainte de a învăța pentru carieră, să învățați pentru umanitatea voas-

tră. (Aplause): nu pentru ce veți fi în breasla voastră, ci pentru ce veți fi ca oameni în mijlocul oamenilor celorlalți. (Aplause.) Ei bine, ceia ce deosebește pe Cuza-Vodă și înainte de a învăța la Paris și după, e caracterul acesta de om deplin, de om real, simțindu-se totdeauna în mijlocul altor oameni, văzînd drumul drept care duce la nevoile acestor oameni și călcînd cu bărbăție pe acest drum, orice ar fi să i se întîmple lui personal. De formule a avut totdeauna scîrbă.

Acesta e motivul pentru care nu s'a înțeles niciodată cu liberații-naționali,—partidul lui Rosetti și Brătianu era atunci partidul *roșu*, și foarte multă vreme așa li s'a zis liberalilor: «roșii», de și n'au socotit niciodată că în aceasta s'ar cuprinde o învinuire de anarhie (ilaritate). Ei au combătut pe Cuza-Vodă de la un capăt al Domniei lui la cellalt; au stat împotriva legii agrare, în loc să se unească cu Domnul împotriva vechiului conservatism cu ișlic sau fără, — speța lui Manolachi Costachi, om învățat în școala germană, dar care

avea reacționarismul doctrinar, — în loc să se unească, prin urmare, cu acest Domn renovator, spărgător de uși, dărîmător de temple false, răsturnător de idoli, nu creator, nici susținător de «idei». (Aplause puternice.) Fii i n d c ă iată ce se întîmplă cu idolul: îl pui într'un templu ca să facă minuni pentru d-ta, dar vine momentul cînd un Samson scutură stîlpii templului pentru idol, și, cînd se răstoarnă templul, nu numai idolul se poate găsi supt dărîmături. (Aplause puternice.) Totdeauna e periculos să-și creeze cineva idol într'un templu care totdeauna poate fi răsturnat, pentru că sămînța Samsonilor e veșnică în omenire. (Ilaritate, furtunoase aplause.)

Revenind la cele ce spuneam, roșii, liberalii-naționali n'au susținut pe acest Domn răsturnător de idoli împotriva acelor cari se găseau bine în umbra neagră a vechilor capiști de închinare, ci s'au unit tocmai cu aceștia împotriva Domnului, și, la 1866, în Februar, s'a aflat la un loc tot politicianismul român, sau, cum zice cineva, «toți

fruntașii politici ai nației» s'au aflat împreună pentru ca să răstoarne pe Vodă-Cuza pentru «administrație rea». Administrația rea este însă caracterul indelebil al dezvoltării noastre istorice în secolul al XIX-lea, și nu era nimeni așa de naiv ca să-și închipuie că, disparînd Cuza-Vodă, ar veni o administrație bună. De obicei administrația rea este aceea de care nu profiți d-ta (ilaritate); de îndată ce se schimbă lucrurile și profiți de administrație, ea se ridică și devine chiar ideală. Și cu tirania e tot așa. Causa însă pentru care s'a făcut această legătură între toți «fruntașii politici ai nației», pentru care și liberalii au făcut parte din această Ligă sfîntă din Febrnar 1866 e că, de fapt, ei îl urau sincer, chiar în afară de situația lor de proprietari de pămînt. Pe urmă, ce e drept, s'a întîmplat o schimbare la liberali: au trecut la fașa capitalului mobil urban, și atunci au putut fi generoși față de capitalul pus în pămînt, a cărui ruină nu mai însemna ruina celor cari nu mai dețineau acest pămînt. Dar nu era numai liberalismul cu

moșii care luptă contra lui Cuza-Vodă, era și altceva : era ura feroce a oamenilor aserviți unei formule contra roditorului om de realitate. (Aplause puternice.) Îi durea omul acesta scînteietor de inteligentă, plin de bunătate, iertător — și fiecare iertare a lui era o palmuire pentru dușmanii lui. L-au dărîmat a doua ~~z~~ după amnistia pe care o dăduse aceloră cari înscenaseră, cum veți vedea la sfîrșit, răscoala mulțimii, în August 1865. Îi durea tot ce era larg uman într'însul, pe ei, reduși la represintarea abstractă a unei formule moarte. (Aplause prelungite.)

Ajunsesese Domn fără să vrea, în opoziție cu atîția cari ar fi voit să fie Domni și n'au ajuns,—și aceasta nu i-au iertat-o o viață întreagă. Unii cari se visau președinți de Republică (ilaritate) — nu vă spun nume, pentru că este unul dintre dînșii, altfel foarte generos și sincer în politica lui, pe care-l respectăm, dar fără îndoială el vedea și republica roșie și ocasiunea de a o prezida. Cuza n'a voit să fie nici Domn,

nici — președinte de Republică : vremea l-a scos înaintea, acel anonim lucru care se cheamă vremea și care posedă mai multă înțelepciune, mai multă prevedere și mai multă măsură decît oricare dintre noi. Fiindcă «vremea» sînt oamenii cari nu vorbesc, sînt oamenii cari nu se înfățișează, sînt oamenii fără interes, oamenii fără ambiții, cari muncesc, cari sufăr și cari sprijină pe ceilalți, și aceștia de aceia nu muncesc și n'au de ce să sufere. Și vremea înseamnă, nu numai cei neștiuți din momentul acela, ci vremea înseamnă și tot trecutul, milioanele de oameni cari îndeamnă din urmă, din mormintele lor, care nu pot cuprinde sufletul lor; și ea înseamnă și nesfîrșitul număr de oameni din viitor, cari apucă de piept pe reprezentanții prezentului și-i tîrăsc neconținut înaintea pentru ca ei înșii să trăiască mai bine decît înaintașii lor cari au fost. (Aplause înflăcărare.)

Așa a fost el adevărat «Domn din mila lui Dumnezeu și din voința națională». A fost Domn din mila cea adevărată a lui Dumnezeu, care

alege pe un om din mulțime, pe David păstorul, și-l trimite lui Samuil, marele preot, ca să-l încunune fără să țină samă de cine a fost, de ce demnitate a avut, de cîți și cari sînt oamenii ce-l sprijină. Și a fost Domn prin voința națională, fiindcă din cel d'întăiu moment el a fost cel mai devotat îndeplinitor al voinței naționale, singurul fel de a fi: «al voinței naționale». (Aplause prelungite.)

De la început a pus în execuție programul însuși al nației, programul Divanului ad hoc. Cuza n'a făcut greșeala de a crede că un cenacul de cîțiva miniștri, plus de zece ori mai mulți intriganți, sînt în stare să corecteze ceia ce iese în chip natural din desbaterile, de multe ori pătimașe, furtunoase, ale oamenilor cari se simt, cu dreptate, repăsintanți ai poporului lor. Poate că nici Divanurile ad hoc n'or fi fost alese după toate cerințele constituționale. Fusesse aleasă înaintea de aceasta altă Adunare, supt Vongoridi, Adunare disolvată de Europa, pentru că boierimea falsificase listele și se aleseseră indivizii cei

mai groși la minte, cei mai tari la inimă din cîți se găseau pe vremea aceea în Moldova. Pe urmă s'au făcut alegeri nouă. Sistemul era foarte restrîns; atîția, fără îndoială, n'au știut de alegeri și s'au abținut, căci nu orice țeran din fundul munților Sucevei era să vie pentru a îndeplini funcția de alegător la Divanul ad hoc — și poate că poporul nici nu știa ce înseamnă turcește «divan» și ce înseamnă latinește «ad hoc»; nici nu i se mai vorbise țeranului de o Adunare a poporului care, în lipsa Domnului, să îndeplinească rosturi pe care Domnul până atunci le îndeplinia; toate acestea erau lucruri noi pentru mintea lui, oricît s'ar fi trezit vechi amintiri de o reprezentanță a poporului în trecutul depărtat. Cuza-Vodă nu și-a zis însă că acei ce au pregătit munca în Divanul ad hoc ar fi greșit din cauza originii lor constituționale dubioase sau fiindcă au fost pătimiși într'un anumite moment și patima lor ar fi trecut mai departe decît ceia ce trebuie îndeplinit; și Cuza-Vodă, iarăși, n'a crezut că în prezența

frumoșilor țerani din Divanul moldovenesc de la 1857 se găsește un motiv de inferioritate, — fiindcă omul n'are niciun certificat de bacalaureat, de licență sau doctorat și prin urmare nu poate fi la nivelul unei fabricațiuni didactice, cum sînt aceia cari pot exhiba tot felul de titluri, dar dincolo de titluri nu mai au nimic de presintat, căci tot ceia ce sînt se cuprinde în petecul de hîrtie tipărită din care nu mai pot ieși. (Aplause.) Cuza-Vodă și-a zis: m'am ales cu acest program, programul acesta este al poporului meu, și eu trebuie să-l îndeplinesc.

Dar dacă Tronul printr'aceasta i-ar fi fost în primejdie, dacă și dinastia? Și un moment s'a gîndit, ca orice părinte care-și iubește copiii, la copiii iubirii sale, în afară de legăturile lui cu Doamna. Și Doamna, cu care eu am vorbit acum cîțiva ani, Doamna Elena, n'avea niciun fel de resentiment pentru lucrurile de atunci; din potrivă, dacă păraai că atingi cît de puțin acele lucruri trecute, se supăra și tăia vorba imediat: «nu, nu! lucrurile acestea nu sînt de

vorbit cu privire la Vodă ; îi era drag și așa : avea motivele ei pentru care-i era drag și așa. El nu s'a gândit nici la Tron, nici la copiii lui, frumoși, suflete nobile, cari au murit înainte de vreme, și a fost un fel de izbăvire a lor : nu se știe ce ar fi făcut toți nemulțumiții din Țara Românească cu dînsii, jucîndu-i pentru interesele lor. Nu s'a gândit Cuza-Vodă la nimic din ale lui, ci singur și-a spus : acest lucru trebuie făcut, îl voi face împotriva tuturor, împotriva mea însăși, împotriva fericirii mele, a viitorului meu, dar nu împotriva datoriei pe care o am față de Dumnezeu și față de oameni, și nu împotriva numelui bun pe care sînt chemat să-l las în paginile istoriei neamului meu. (Aplause entusiaste, îndelung prelungite.)

Și a procedat, fără un moment de îndoială, la lovitura de Stat, la lovitura de Stat pentru dreptate, pentru cea mai neapărată dreptate. (Aplause prelungite).

Adunarea refuză sistematic reformele propuse pînă ce, la urmă, el le-a primit pe toate în afară de

acea care interesa mai mult : reforma agrară. Toate da, însă reforma pământului, nu !

În Novembre 1863, prin mesajul lui de la 8 a acestei luni, el chiamă din nou pe reprezentanții clasei politice din Principatele Unite la îndeplinirea celei mai elementare datorii față de țerani, datorie care, să nu uitați un lucru, nu venia numai din desvoltarea întregii noastre istorii, din cerința neapărată a epocii noastre, din nevoia care stăpînea lumea întreagă, din această cerință pe care așa de frumos o exprima, ca Moștenitor al Tronului, Regele nostru la Craiova, cu prilejul desvelirii monumentului lui Știrbei : «România nu poate fi traianică decît cînd se va sprijini pe mulțămirea tuturor locuitorilor ei».

A tuturor, și nu pentru mulțămirea cîtorva de sus, cîtorva agățați sus, nu stînd de drept sus, și împotriva milioanelor de jos, a doua zi după cel mai mare sacrificiu pe care l-au făcut aceste milioane. (Inflăcărâte aplause mult prelungite și din nou repetate.)

Să nu uităm însă că încă de a-

tunci reforma agrară deplină era datorită Europei, care a sancționat noua noastră existență, de țeri unite. Convenția din Paris, care a precedat Statutul, care Statut a precedat Constituția, Convenția din Paris cuprinde cerința neapărată de a se rezolvi definitiv și radical chestiunea rurală în România. Sînt de atunci șezeci de ani, și îndatorirea formală din Convențiune a fost trecută cu vederea, tot așa ca și alte nevoi esențiale de viață ale acestui popor. (Aplause puternice.) Și Cuza, îndemnînd pe deputați «să-și aline patimile și urile între dînșii» — sînt propriile lui cuvinte —, amintindu-li că «strămoșeasca frăție» a făcut «strămoșească putere», puse înaintea necesitatea rezolvirii imediate a chestiunii agrare.

Adunarea a zăbovit neconținut această chestiune esențială, și atunci, la 2 Februar 1864, — s'a prelungit termenul de desbateri până la 3 Mart, pe urmă până la 1-iu April. Adunarea nu luase în desbatere proiectul de reformă rurală, pe care-l prezenta acum Kogălniceanu. La 14 Mart, se vine cu proiectul

formal al acestuia și, în Mesagiu, iată ce spune Domnitorul: „Proiectul de lege rural votat de onorabila Adunare în sesiunea din anul 1862 nu l-am putut sancționa, fiindcă el nu corespundea la condițiunile de îmbunătățire a soartei muncitorimii de pământ, garantată lor prin art. 46 al Convențiunii încheiate la Paris în 7/19 August 1854.»

Adecă ceilalți făcuseră altă lege agrară, legea din 1862, și Domnul refusase formal să primească această lege, pe care o socotia scăzătoare pentru dreptatea clasei țărănești și, raportându-se la Convenție, el cerea să se treacă dincolo de ce se acordase la 1862 pentru ca această chestie să-și capete deslegarea ei trainică.

Din partea Adunării se observă aceiași lipsă de bunăvoință. Ministeriul e pus în minoritate în chestiunea rurală; e pus în minoritate pentru că acest Ministeriu voia să treacă mai departe, mult mai departe în resolvirea acestei chestii decât Camera. Și Domnul, avînd să hotărască asupra acestei demisii a Ministeriului Kogălniceanu, se ex-

primă astfel: «Eu nu am putut primi această demisie pentru că votul de desaprobare este dat de d-voastră fără măcar să fi intrat în discuția unei chestii de mare importanță: îmbunătățirea soartei locuitorilor muncitori de pământ, garantată lor de articolul 46 al Convenției din Paris și pe care țara întreagă o așteaptă cu o legitimă nerăbdare, și aceasta în însuși interesul asigurării proprietății funciare.»

Prin urmare Cuza-Vodă judeca așa: dacă între Cameră și Guvern se ivește un conflict, conflictul se rezolvă în dauna acelei părți care dă mai puțin în ce privește dreptatea cauzei rurale, iar nu în dauna acelei părți care dă mai mult în folosul acestei clase rurale. (Furtunoase aplause.) Cu alte cuvinte, avînd să cucerească o poziție puternică și bine apărută, el se hotăra pentru acei cari mergeau mai aproape de zidurile dușmanului, și nu se dădea înapoi cu fugarii cari n'aveau curajul să înainteze către această cetate. (Aplause furtunoase.)

Camera a fost prorogată și atunci (ilaritate), a fost prorogată *atunci*

(ilaritate, aplause), pentru serbătorile Paștilor, și prorogarea aceasta, pentru pocăința Camerei retrograde, o anunță Vodă în aceste cuvinte : «De aceea eu am însărcinat pe Ministeriul meu a vă înfățișa proiectul pentru reforma legii electorale, prevăzută de înaltele Puteri subscriitoare Convenției de la Paris, reclamată de un îndelungat timp de țară și, în multe rînduri, și de însuși d-voastră. Această reformă, mai mult decît orișicînd, a devenit astăzi urgentă, pentru că numai prin ea România poate dobîndi o Adunare în care interesele tuturor claselor societății vor fi mai deplin represintate.

«Însă, fiindcă, pe de o parte, se apropie sfintele serbători ale Învierii Mîntuitorului omenirii, iar, pe de alta, doresc ca d-voastră pe un scurt timp să vă întoarceți la locuințele d-voastră pentru ca la însăși sorgintea mandatului d-voastră să vă încredințați de sentimentele națiunii...»

Vedeți ce om cuminte : trimite la alegători pe membrii Adunării cari se ridicaseră împotriva lui,

fiindcă el zice: această reformă e a mea, mă identific cu vederile miniștrilor mei. În loc să dissolve de-odată Adunarea, îi spune: recunosc că sentimentul națiunii e mai puternic decât sentimentul și judecata oricărui dintre noi; mergeți deci acasă, întrebați pe ai dvoastră cari v'au ales, ce preferă: reforma mai largă pe care o aduc eu, sau reforma mai îngustă pe care o vreți dv., aleșii. Și numai după aceea, când deputații și-au astupat urechile ca să nu audă, numai după aceea Cuza-Vodă a trecut la măsura, atât de zguduitoare pentru orice conștiință de Suveran, care este o disolvare, și nu o disolvare obișnuită, ci o disolvare în momentul când se discută o chestiune de viață, o mare chestiune de viață pentru un popor și când acei cari sînt în stare s'o resolve se găsesc la locurile lor gata, poate, să dea resolvirea deplină. (Furtunoase aplause mult repetite.)

Și Cuza-Vodă continuă, după ce li spune să se ducă acasă pentru ca să consulte poporul: «totodată să vă convingeți că, mulțămită

Providenței, ordinea publică, nici într'o parte a României nu este turburată, nici chiar amenințată. El voia să spună prin aceasta că se turbură ordinea publică, nu cînd acorzi unui popor dreptul său, ci cînd i-l refuși. (Aplause prelungite.)

Pentru aceasta deputații sînt prorogați pînă la 2 Maiu. La 2 Maiu Adunarea se înfățișează hotărîtă să refuze proiectul de lege. Atunci e dizolvată. Terii i se adresează Domnul printr'o splendidă proclamație în care întînim următorul pasagiu: „Romînilor, șase ani se vor împlini în curînd de cînd existența politică a României s'a recunoscut într'un chip solemn și s'a proclamat printr'un tratat la care au luat parte Înnalta Poartă, augusta noastră suzerană, și marile Puteri ale Europei. Actul internațional, Convențiunea din 7 și 19 August 1858, ni-a înzestrat țara cu instituții liberale și binefăcătoare, a căroră dezvoltare progresivă ar fi asigurat prosperitatea noastră.“

Acei cari cred că la 1866 s'a făcut un lucru nou prin Constituție, nu țin samă deci că Vodă Cuza, la

1864, considera ca o datorie a lui „desvoltarea progresivă“ a principiilor cuprinse în Convenție. Și, d-lor, progresiv este altceva decît progresist (ilaritate): progresiv înseamnă intenția de a progresa, „progresist“ uneori situația de spectator dușman al progresului epocii tale. (Ilaritate, aplause.)

„...Și cu toate acestea România stă încă pe loc.“

Ceia ce supăra pe Cuza era că țara „sta pe loc“. Nimeni nu poate dori mai mult decît o neconținută mișcare de conștiință națională, singura în stare să ție un popor la același nivel cu desvoltarea însăși a epocii.

„De unde vine răul?“

„Ridicat la tron prin voturile unanime ale ambelor Adunări Elective, eu eram în drept de a mă răzima pe concursul aceloră cari mi-au impus glorioasa, dar greaua misiune de a organiza țara. A fost însă din contra; de a doua zi eu am găsit înaintea mea o neîmpăcată opoziție.“

Fiindcă el reprezintă cauza reformei, și oricînd, față de vechea

clasă politică ce există încă, a represinta cauza reformelor, însemnează a avea înaintea ta „neîmpăcată opoziție.”

„În zădar eu am dat nenumărate dovezi despre cel mai scrupulos al meu respect pentru privilegiile parlamentare; în zădar am chemat la putere toate partidele; unul după altul. În zădar am făcut Adunărilor concesi peste concesi și am împins spiritul de împăcare până a tolera încălcări grave asupra atribuțiilor mele. În zădar m'am învoit până a face sacrificiul spontan chiar și al unor prerogative suverane. Toate au fost nefolositoare.

„Unirea țărilor surori săvârșită; averile mănăstirilor închinată, a cincea parte a pământului românesc, înapoiate domeniului național, niște asemenea mari rezultate dobândite de Guvernul meu, toate au fost uitate.

„Interesele țării și demnitatea sa dorințele, trebuințele voastre cele mai neapărate, toate s'au sacrificat unor patimi vinovate.

„Drept răsplată pentru devotamentul său către cauza națională, Ale-

sul Romînilor n'a găsit decît ultragiul și calomnia; și, cu toată înțelepciunea unui număr de deputați, o oligarhie turburătoare a știut a împiedeca neconținut stăruințele mele pentru binele public și a redus guvernul meu la neputință. (Aplause puternice.)

„Ce-mi rămîne dar de făcut?”

Să congedieze Guvernul redus la neputință pentru că voia să îndeplinească reforma neapărată, sau să lovească în Camera recalcitrantă în această „oligarhie turburătoare?” A lovit, la sfîrșit, în «oligarhia turburătoare», care se poate lovi și într'o Cameră, ca și într'un Guvern, și chiar aiurea decît într'un Guvern și într'o Cameră. (Aplause puternice.)

Totuși, plin de grijă ca nicio dată să nu i se poată aduce o critică de ordine constituțională, iată cum urmează Cuza-Vodă :

„Am hotărît a face o de pe urmă cercare, a face un de pe urmă apel la patriotismul Adnnării. Mi-am schimbat din nou miniștrii, și, în timpul sesiunii actuale, Guvernul meu a înfățișat Camerei toate proiectele de legi ce ea însăși le ceruse.

În toate acestea eu am voit aceia ce au voit auguștii subscriitori ai tratatelor care au ridicat România, aceia ce o voiesc marile principii de egalitate și de dreptate ale timpului nostru. Am voit, în fine, să se realizeze și marea făgăduință dată muncitorilor de pământ de art. 46 al Convenției...”

Suna ca un clopot articolul 46 al Convenției !

„Am voit ca clăcașii, prin plata muncii lor, să ajungă a stăpîni pârțica lor de pământ în plină proprietate.

„Cum a răspuns Adunarea la înfățișarea proiectului de lege rurală ? O știți toți. Ea a dat un vot de blam Guvernului meu. Și pentru ce ? Pentru că proiectul înfățișat era o lege de dreptate, era realizarea speranțelor legitime a' trei milioane de țerani. Adunarea, prin blamul său, lovia, în persoana miniștrilor, propria cugetare a șefului Statului.”

Iată că, prin urmare, prin această declarație Cuza-Vodă își însușește cugetarea lui Mihail Kogălniceanu, confundă personalitatea lui politică

În personalitatea marelui său ministru, reunește tot ceia ce era mai nobil în ființa amîndurora pentru a crea această dublă figură legendară a lui Cuza și Kogălniceanu, în care se cuprinde întîia operă curagioasă de eliberare a țeranului român. (Aplause călduroase, îndelungate repetate.)

După aceea Domnul se adresează către țară, cerînd să confirme hotărîrea lui.

Răspunsul țerii a venit în cîteva zile. Între 10 și 14 Maiu s'a votat asupra Statutului care crea noua ordine constituțională și asupra reformei agrare. Resultatul a fost 582.621 voturi care aprobau purtarea Domnului. Domnul a primit atunci pe represintanții tuturilor claselor, în ziua de 21 Maiu, la Palatul din București, și a constatat că prin noul așezămînt se acordă o mai largă represintare a țerii. Adecă din lovitura de Stat dela 2 Maiu a rezultat, pe lîngă consacrarea reformei dorite de Domn, și un regim electoral mai larg și mai sincer decît regimul d'innainte. Fiindcă este o monstruositate a se

face o lovitură de Stat pentru a aduce un regim electoral inferior aceleia care exista în Adunarea disolvată (Furtunoase aplause, mult repetite.)

Iar, adresându-se către săteni, la 14 August, Domnul li spune, „ca Domn și ca părinte”— frumoase cuvinte — așa: „de astăzi voi aveți o patrie de iubit și de apărât“.

Soldatul de la 1877 și de la 1916 a fost creat atunci, în 1864, de Cuza-Vodă. (Entusiaste aplause.)

Sînt puțini oameni cari se hotărâsc să facă ceia ce a făcut Cuza-Vodă sau ce a făcut Regele nostru la Iași, în 1917, în urma făgăduielilor formale date soldaților săi în ziua de Sfîntul Gheorghe. O reformă impusă — o mai spun încă odată — de Suveran unui Guvern care pînă în momentul acela nu se gîndise să aducă din nou cauza pentru care venise la putere. (Aplause puternice.) Am mai spus-o și o spun și acum, și știu de ce o spun, iar cine spune altfel, minte, minte din interes egoist de partid (Puternice aplause), și minte din falsă trufie

personală, sau, cînd minte pentru altul, minte din prostie (Ilaritate, puternice aplause.) E foarte greu să se ia o hotărîre ca aceea a lui Cuza-Vodă la 1864 și ca a regelui Ferdinand în April 1917. Toată lumea știe că, în cazul din urmă, imediat s'a ridicat excepția de neconstituționalitate pentru proclamația față de armată prin care se făgăduia soldaților pămînt; s'a spus: e neconstituțională, Coroana n'are dreptul să se amestece în lucrurile acestea. Dar este ceva mai greu de cît a lua asemenea hotărîri: este a le ținea împotriva tuturor și împotriva ta însuși (Furtunoase aplause mult prelungite).

Cuza-Vodă a știut să menție hotărîrile sale; el n'a întins niciodată mîna pe care cei disolvați la 2 Maiu erau bucuroși să o prindă. Nu s'a lăsat convins niciodată că rămînerea lui pe tronul țerii este condiționată de împăcarea cu fruntașii din toate partidele; a menținut luni întregi de zile pe acel mare ministru care în Constituanta de la 1866 a fost izgonit din Adunare pentru că la 2 Maiu călcase privilegiile con-

venționale. A avut curajul, el ca și marele lui ministru, să stea, de și țerănimea nu înțelegea încă pe deplin binefacerea pe care i-o făcuse, să stea alături de acest om, și, când acest om a căzut, să stea el singur împotriva coaliției tuturor acelor cari aveau un rost politic în România. *Acesta este marele lui merit.* (Entusiaste aplause.)

Glorios a fost Cuza-Vodă la 2 Maiu 1864, dar gloria lui culminează prin felul cum a întrebuintat lunile care urmează până la catastrofa-lui, intransigent de strajă înaintea operei pe care o îndeplinise.

În ceia ce privește pe adversarii lui, ei au întrebuintat mijloacele care se pot vedea întrebuintate și în alte timpuri: nu s'au ridicat, ferească Dumnezeu, ca niște proprietari jig-niți, ca niște conservatori turburați în acele vechi idei care flutură ca liliicii unsuroși și negri în anume capete goale unde e loc de zburat; nu, ferească Dumnezeu, nu a invocat principii pe care opinia publică le-ar fi primit cu indiferență, ci s'au cantonat în două domenii: pe

de o parte păstrători ai dreptului public jignit, care se cere a fi răzbunat—și nu era altceva decât dissolvarea unei Adunări care dăduse un vot de blam ministrului ce presintase un proiect pe care Suveranul și-l însușise și care reprezenta însăși rațiunea, de a fi și a ministrului și a Suveranului și dictatura de o clipă pentru o mai bună ordine constituțională—; și, pe de altă parte, au îndrăznit — sînt unele îndrăzneii care nu datează de ieri—, au îndrăznit să se presinte ei ca represintanții clasei țerănești turburate, sărăcite prin reforma lui Cuza-Vodă!

Au trecut cîteva luni de zile. Domnul, foarte obosit de cumplita luptă pe care o dusesese, a fost silit să părăsească, în vară anului 1865, țara pentru a se căuta. Era bolnav de boala de care a și murit la Heidelberg, cînd abia trecuse vîrsta de 50 de ani, în plină putere, capabil de a duce, după întoarcerea în țară unde nu ar fi fost Domn, o nouă luptă. Ce strașnic deputat, luptînd în mijlocul Adunării pentru liberarea mai departe a țeranilor,

ar fi fost acela care-și primejdruise coroana pentru a îndeplini misiunea sa și care, întors la războiul său, ar fi putut spune: m'ați doborât în luptă, ei bine o încep din nou, de aici, împotriva voastră, a tuturor! (Entusiaste aplause, îndelung prelungite.)

Și ce frumos bătrîn ar fi fost, dacă nu pentru noi, pentru părinții noștri, acela care s'a chemat Alexandru Ioan I-lu și care, cum spunea el în ultima lui adresă către Camere, fusese gata oricînd să se întoarcă în mijlocul fraților săi de luptă de odinioară tot cum fusese odinioară: „colonelul Cuza“.

Am zis că în vara anului 1865 s'a dus să-și caute sănătatea, foarte zguduită. Atunci s'a organizat falsă revoluție populară în contra liberatorului țeranilor. Cum s'o fi organizat: cu sticleți, cu broșe (ilaritate), ce-o fi fost, — n'avem informații. Presupun că lucruri atît de idioate nu pot fi cu totul nouă; prin urmare se poate să fi fost întrebuințate și pe vremea aceia. O ceată de oameni rătăciți, supt conducerea unor agenți, au „făcut revoluție“ în

București. Acei cari țineau locul lui Vodă au fost siliți să întrebuinteze mijloace violente. A doua zi după aceasta, șefii partidului liberal, cari puseseră la cale această sinistă mas-caradă, au fost închiși. Iar cel d'intăiu act pe care l-a făcut Cuza, cînd s'a întors, a fost acela, de suprem despret, de a li da drumul. Îi socotia mai inofensivi de cum erau, de și nu-i socotia, de sigur, mai buni de cum s'au dovedit. A doua zi după ce iertarea domnească-i scosese din închisoarea pe care o meritau, a început acea uneltire care a dus la conspirația militară din Februar 1866 și la căderea Domnului.

Plecînd din țară, pentru cîtăva vreme, Franța, care nu-l uitase, fiindcă-l știuse totdeauna prieten loial în legăturile cu străinătatea, cum fusese loial în îndeplinirea misiunii lui interioare, l-a invitat, prin ducele de Grammont, la Viena, să vie din nou în țară, căci va fi susținut împotriva regimului care încunjurase imediat pe Carol I-iu, regim contra căruia dusesse el marea lui luptă biruitoare și care acum era înfățișat la putere de antre-

prenorii noului Domn. (Furtunoase
âplause.) Carol I-iu a știut să se
ridice peste antreprenorii lui, cari
crezuseră să aibă în Domnitor o
simplă unealtă străină, menit să nu
înțeleagă viața întreagă a țerii în
care omul care înțelegea fusese so-
cotit ca foarte primejdios. Atunci
Cuza a răspuns: prin intervenție
străină nu mă întorc în România.

— Dar cu voința poporului tău?

Aici sufletul omului s'a zbatut
într'un teribil chin de conștiință și
a schițat gestul: mai mare decât
oricine era de sigur poporul care-l
ridicase pe tron, căruia-i răsplătise
pentru credința lui și care n'a fost
printre cei ce l-au înlăturat, în
noaptea criminală, de pe tronul ce-
lor două Principate Unite.

Am încheiat expunerea mea. Ea
arată cât de mult samănă vremurile.
Și arată încă un lucru: cât de mult
sînt datori, chiar dacă au greșit un
moment, să semene cu Vodă-Cuza
oricine se găsește în locul lui.

(Entusiaste aplause, mult timp
repetate.)

Stenografiat de *Henri Stahl*.

Prețul 2 lei.